

Doğan DEMİRCİ ^{ID}

dogandemirci@sdu.edu.tr

Sanat Tarihi Bölümü, Süleyman Demirel
Üniversitesi Isparta, Türkiye,
Department of Art History, Süleyman
Demirel University Isparta, Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 03.07.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 25.07.2024

Yayın Tarihi/Publication Date:
27.09.2024

Cite this article: Demirci, D. (2024). An Evaluation On The Architecture Of The Sheikh Sinan Mosque Located In The Center Of Antalya. *Journal of Palmette*, 6, 148-178.

Atıf: Demirci, D. (2024). Antalya Merkezinde Bulunan Şeyh Sinan Camisi'nin Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme, *Palmet Dergisi*. 6, 148-178.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Antalya Merkezinde Bulunan Şeyh Sinan Camisi'nin Mimarisi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation On The Architecture Of The Sheikh Sinan Mosque Located In The Center Of Antalya

ÖZ

Antalya il merkezinde bulunan Şeyh Sinan Camisi'nin yapımı ya da onarımına ait herhangi bir kitabenin olmadığı yazılı kaynaklardan ve yapılan araştırmaların sonucundan anlaşılmaktadır. Tarihlendirme yapan kaynaklar caminin yanındaki müstakil vaziyetteki Şeyh Sinan Türbesi'nin güney duvarındaki en eski tarihli kitabeyi esas alarak camiyle türbenin çağdaş olabileceklerine kanaat getirmektedirler. Türbedeki en eski tarihli kitabe 999 Hicri tarihlidir. Kitabe şöyledir; "Küllü nefsin zaikat'ül-mevt / Sümme ileyna türcaün rahmetullah / Limen nezara ve da'a-lissahibi fi sene 999". Kitabede kişi ismi zikredilmemiştir. Hicri tarih Miladi olarak 1591-92 yıllarına isabet etmektedir. Bu türbenin yapım tarihi olsa bile caminin yapım tarihi belli değildir. Bununla beraber XVI. Yüzyıldan bahsedilen kaynaklarda caminin adı veya mahallesinin adı geçmemektedir. Şeyh Sinan Camisi'nin çağdaşları olabilecek yakın çevresindeki benzer camilerin incelenmesinde ise çok yakınında ve aynı mahallede hemen bir ada kadar aşağısında bulunan Demircikara Ali Camisi'nin Şeyh Sinan Camisi ile plan, cephe düzeni, iç düzen, malzeme ve teknik açısından birebir benzeştiği görülmektedir. Bu durumda Şeyh Sinan Camisi ile Demircikara Camisi'nin çağdaş olabilecekleri akla gelmektedir. Şeyh Sinan Camisi'nin yapım tarihi olarak Şeyh Sinan Türbesi'ndeki H. 999 tarihli kitabe gösterilmektedir. Demirci Kara Ali Camisi'nde de yapım kitabesinin olmadığı, minare kitabesine dayanılarak H. 1150 M. 1737 gibi geç bir tarih verilmektedir. Şeyh Sinan Camisi'nin minaresi de üslup, malzeme ve teknik açıdan incelendiğinde aynı yaklaşık aynı yılları işaret etmektedir. Bu iki cami ile ilgili yapılan incelemelerin sonucunda; her ikisinin de çağdaş olabilecekleri konusundaki düşünceler ile konuya ait yapılan bazı tespitlerin makale halinde okuyuculara ve bilim dünyasına sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Sinan, Geç Osmanlı, Minare, XVIII. Yüzyıl Cami

ABSTRACT

Şeyh Sinan Mosque is located in the neighborhood named after her. It is understood from written sources and the results of the research that there is no inscription regarding the construction or repair of the Sheikh Sinan Mosque located in the city center of Antalya. Dating sources believe that the mosque and the tomb may be contemporary, based on the oldest dated inscription on the south wall of the detached Sheikh Sinan Tomb next to the mosque. The oldest inscription on the south wall of the tomb is dated 999 Hijri. The Arabic inscription is as follows; "Küllü nefsin zaikat'ül-mevt / Sümme ileyna türcaün rahmetullah / Limen nezara ve da'a-lissahibi fi sene 999". No person's name is mentioned in this inscription. The Hijri date corresponds to the years 1591-92 in Gregorian terms. Even if this tomb has a construction date, the construction date of the mosque is not clear. However, in the XVI.th century The name of the Sheikh Sinan mosque or its neighborhood is not mentioned in the sources describing the century. Similar mosques in the immediate vicinity, which may be contemporaries of the Sheikh Sinan Mosque, were examined. Upon examination, it is seen that the Demircikara Ali Mosque, which is located very close to it and just a few parcels down in the same neighborhood, is exactly similar to the Şeyh Sinan Mosque in terms of plan, facade layout, interior layout, materials and techniques layout. In this case, it comes to mind that Şeyh Sinan Mosque and Demirci Kara Ali (Demircikara) Mosque may be contemporary. As mentioned before, the construction date of the Sheikh Sinan Mosque is shown in the inscription dated 999 H. in the Tomb of Sheikh Sinan. On the other hand, the Demirci Kara Ali (Demircikara) Mosque does not have a construction inscription, and a date as late as Hijri 1150 - Gregorian 1737 is given based on the minaret inscription. The minaret of the Sheikh Sinan Mosque also points to approximately the same years when examined in terms of style, material and technique. As a result of the researchs carried out on these two mosques; It is aimed to contribute to the readers and the scientific world by presenting some findings on the subject in the form of an article, along with the thoughts that both of them can be contemporary.

Keywords: Sheikh Sinan, Late Ottoman, Minaret, XVIII. Century Mosque,

Giriş

Osmanlı Dönemi kentlerinde yer alan mahalle isimlerinin burada bulunan cami ve mescitlerden aldıkları hususu genel olarak bilinen bir konudur. Bu da Osmanlı mahalle yaşamı ve sosyokültürel bileşenlerinin, İslam kuralları çerçevesinde oluşturulan dini kültür ile son derece iç içe olduğunu göstermektedir (Bulut & Savaş, 2021, s, 286). Osmanlı döneminde büyük kentlerde bulunan mahalleler de dâhil olmak üzere toplam 1133 mahallede bir araştırma yapılmış, araştırmada mahallelerin %88'inin isminin, mahalle içerisinde bulunan cami, mescitten veya o ibadethaneyi yaptırmış olan şahıstan geldiği tespit edilmiştir (Alada, 2008, s, 137).

Antalya merkezinde bulunan Şeyh Sinan Türbesi'ndeki 1591 Miladi tarihli kitabeye dayanılarak bazı kaynaklarda Şeyh Sinan Camisi'nin de XVI. yüzyıl sonlarına tarihlendiği görülmektedir. Caminin bulunduğu mahallenin adı yine tarihi kaynaklarda XVIII. Yüzyıl ve sonrasında Şeyh Sinan Mahallesi olarak geçmektedir. Konuya ilişkin olarak XVI. yüzyılda Antalya'nın fiziki yapısı hakkında döneme ait Tahrir Defterlerinde kayıtlar bulunmaktadır. Defterlerde şehrin mahalleleri, dini, sosyal ve kültürel yapılar hakkında bilgiler yer almaktadır. Yüzyılın ilk yarısına ait H.937/M.1530-31 tarihli İcmal Defteri'ne göre, Antalya Şehri 20 mahalleden oluşmaktaydı. Bu tarihte şehirde 3 cami, 16 mescit, 1 medrese, 1 muallimhane, 1 imaret, 2 zaviye ve 4 hamam bulunmaktaydı. Şehirdeki camiler; Cami-i Atik, Cami-i Cedit ve Bali Bey camileri, mescitler ise Has Balaban, Ahi Yusuf, Baba Doğan, Karatay, Makbul (Mukbil) Ağa, Limon (Liman), Cülah Kara, Müceddin, Tuzcu, Bariye (Mariya), Demirci Süleyman, Arap Reis, Çoban İsa, İskender Bey, Karataş ve Hacı Yusuf mescitleriydi. Camiler ve ilk 13 mescit buldukları mahallelere isimlerini vermişlerdir (Armağan, 2004, s, 1, 11) (BOA. TD., No: 166, s. 575, 584, 588-589). XVI. Yüzyılın ilk yarısında Şeyh Sinan Camisi veya mahallesinin adı geçmemektedir.

1588 de ise şehirde otuz dokuz Müslüman, iki gayri Müslim mahallesi 4000'i aşkın nüfusu barındırıyordu. Bu nüfusun 3500 kadarını Müslümanlar diğer kısmını ise Hristiyan ve otuz kişiden ibaret Yahudiler teşkil ediyordu. En kalabalık mahalleleri XVI. yüzyılın başlarındaki durumlarını koruyorlardı. 1588'de cami sayısı değişmemekle birlikte mescitler yirmi dokuza yükselmiş ve yeni kurulan mahalleler de bu mescitlerin çevresinde yer alıyorlardı. XVI. yüzyılın son çeyreğinde Antalya, sur dışına taşan gelişmiş bir şehir durumundaydı. Nitekim H. 996/M. 1588 yılında şehirdeki mahalle sayısı 39'a yükselmiştir. Bu tarihte şehirdeki en kalabalık mahalle Mescid-i Has Balaban Mahallesi, en az nüfusa sahip mahalle ise Mescid-i Zorbalu Mahalle'sidir (Armağan, 2005, s, 102).

XVII. yüzyılda Antalya büyük kısmı ile surlar dışına taşmış büyükçe bir şehir durumundaydı. Nitekim Evliya Çelebi burayı, kale içinde dört, dışında ise yirmi dört mahallesi bulunan büyük bir şehir olarak tanıtır. Ayrıca kale içinde 3000 kadar kiremit örtülü evin mevcut olduğunu belirtir ki bu rakamı şehrin tamamı için

kabul etmek daha doğru olsa gerektir. Bu rakama göre şehirde 10-15.000 kişinin yaşadığı söylenebilir. H.1082/M.1671-72 yılında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi, şehrin fiziki yapısı ve şehirdeki dini, sosyal ve kültürel yapılara ilişkin çok değerli bilgiler vermiştir. Onun verdiği bilgilere göre, bu tarihte şehirde 28 mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerin 4'ü kale içinde, 24'ü ise kale dışında idi. Kale dışındaki mahallelerin 4'ü Rum Mahallesi idi. Şehirde 190 hane Rum olup, hepsi Türkçe konuşmaktaydı. Kale içinde 3000 kadar kiremit örtülü eski ev ve 70 sokak mevcuttu. Sokaklar temiz ve kaldırımlydı. Şehrin üç tarafı bahçelerle çevriliydi (Armağan, 2005, s, 99).

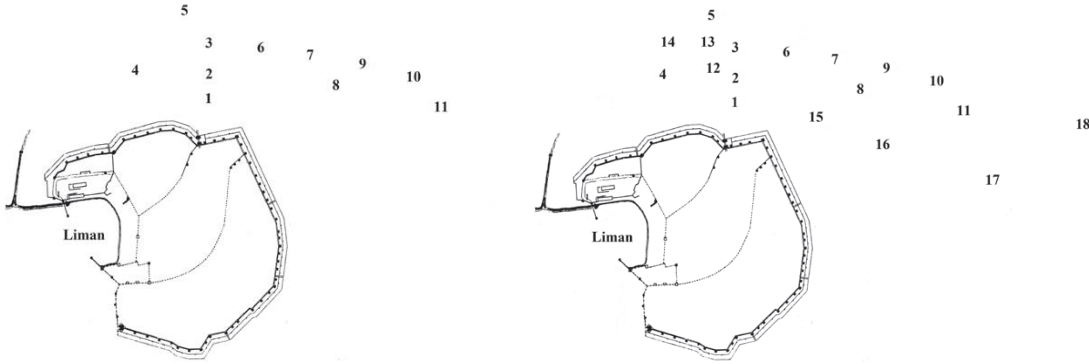
Yine Evliya Çelebi'ye göre, 600'ü kale içinde, 500'ü de kale dışında olmak üzere 1100 dükkân mevcuttu. Bu sıralarda şehirde beşi kale içinde olan on bir cami, birçok mescit, yedi medrese, on yedi sıbyan mektebi, yedi tekke, sekiz hamam ve birçok han bulunuyordu. Şehrin müstahkem kalesinden övgüyle bahseden Evliya Çelebi burada 150 Müslüman, 150 de gayri Müslim muhafızın görev yaptığını, şehir halkının ticaretle uğraştığını, limon, turunç gibi narenciye mahsullerinin çok meşhur olduğunu limanının mahfuz ve 200 küçük gemi alabilecek kapasitede bulunduğunu belirtir (Emecen, 1991, s, 235). Evliya Çelebi kentten bahsederken ünlü Seyahatnamesi'nde kentte, Osmanlı dönemi inşa edilen önemli eserlerden bazılarını şöyle sıralamaktadır; Muratpaşa Mahallesi'nde yer alan, XVI. yüzyıla ait Balıbey Camii, İskele Camii, Kuyucu Murat Paşa Camii (1570), (XVII. yüzyılda yapıldığı öne sürülen) Tekeli Mehmet Paşa Camii, Varsaklı Camii, Şeyh Camii (Maarif Vekaleti, 1935, s, 288-289)¹, Müsellim Camii, Korkut (Kesik Minare) Camii (Zillioğlu, 1971, s, 460-461).

Antalya XVIII ve XIX. yüzyıllarda fiziki bakımdan ve nüfus yönünden fazla bir gelişme gösterememişti ve 1754'te avarız tespiti için yapılan bir tahrirde göre otuz yedi mahalleli, yaklaşık 10.000 nüfuslu bir şehir durumundaydı. Bu tarihte aralarında Cami-i Atik, Karatay. Ahi Kızı, Tuzcular, İskender Çelebi. Hacı Balaban, Cami-i Cedit, Makbul (Mukbil) Ağa, Ahi Yusuf. Cüllah Kara, Hatib Süleyman, Baba Doğan adlı mahallelerin de bulunduğu on beş mahallesi sur içinde yer alıyordu. En kalabalıkları Temürcü Kara. Meydan, Şeyh Sinan, Sofular. Takyacı Mustafa, Temürcü Süleyman, Sağır Bey, Bali Bey, Elmalı, Kızıl Saray adlarını taşıyan yirmi iki mahallesi ise sur dışındaydı. Şehirde 1500 kadar gayri Müslim nüfus bulunuyor, bunların tamamı kale içindeki mahallelerde oturuyordu. Ayrıca bir kısmı da kale muhafızlığı görevini yapıyordu (Emecen, 1991, s, 236).

¹ Yapının adı "Şeyh Cami" olarak geçmektedir.

Şeyh Sinan Camisi

Yayınların incelemesi sonucunda “Şeyh Sinan Mahallesi” isminin XVII. Yüzyıl ve sonrasında bahsedilen kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Evliya Çelebi camileri zikrederken sadece “Şeyh Cami” demektedir. Evren Dayar'ın “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi” isimli makalesinde XVI ve XVIII. Yüzyılda cami ve mescitlerin konumlarını bir şema ile gösterilmiş, şemada Şeyh Sinan Camisi'nin XVI. Yüzyılda yer almadığı, ancak XVIII. Yüzyıldaki şemada yer aldığı görülmüştür (Dayar, 2020, s, 61) (Çizim 1 ve 2).

Çizim 1. XVI. Yüzyılın 2. Yarısında Mahalleler

Çizim 2. XVIII. Yüzyıl Ortalarında Mahalleler

1) Bali Bey 2) Demirci Süleyman 3) Keçi Bali 4) Elmalı 5) Âşık Doğan 6) Arap Mescidi 7) İğdir(li) Hasan 8) Takyeci 9) Sofular 10) Şeyh Şücaaddin 11) Kızıl Harim 12) Tahıl Pazarı 13) Sagir Bey 14) Kızılsaray 15) Çavuş Bahçesi 16) Şeyh Sinan 17) Demirci Kara 18) Meydan (Dayar, 2020, s, 61)

Bu durumda H.1082/M.1671-72 yılında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi, Antalya'da bulunan cami ve mescitlerden bahsederken “Şeyh” Camisi demekle Şeyh Sinan Camisi'ni kastedip kastedmediği belli değildir. Evliya Çelebi, Antalya'nın ünlü camileri arasında Hünkar Camii, Yeni Çami ya da Sultan Korkut Camii, Karadayı Camiini de saymakta, kalenin dışında ise Murat Paşa, Bakçızade, Bali Paşa, Yassı Minare, Sofular, Şeyh, Közergah camilerinin bulunduğunu, diğerlerinin ise mescit olduğunu yazmaktadır (Arıkan, 1989, s, 196)². Burada adı geçen “Şeyh Camisi” Şeyh Sinan mıdır belli olmamaktadır.

Şeyh Sinan Camisi'ne ait tescil ve eski eser fişlerinde mazbut vakfiyenin bulunduğu dair ibare bulunmaktadır (Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2012b, s, 282) (Karaca, 1997)³. Antalya'da XIX. Yüzyılın başlarında hayri veya şer'iyeye sicillerinde geçen vakıfların genellikle hayri vakıflar olduğu, gelirlerini camiye bırakan böyle vakıfların şöyle sıralayabileceği; Yıkık Minare Vakfı, İskender Cami Vakfı, Ak Mescit Vakfı, Zincir Kıran Hüseyin Efendi Hz. dergah-ı şerifinde meşrut olan atıka ve cedide vakıfları, Ali

² Evliya Çelebi şehirde 12 cami olduğunu kaydetmiştir.

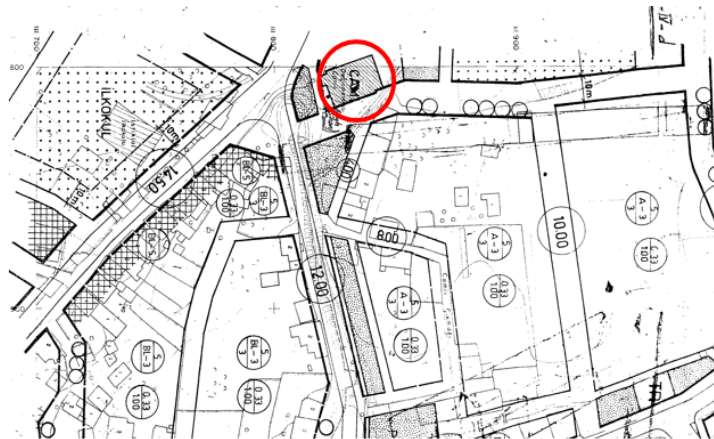
³ Eserde, doktora tezinde Şeyh Sinan Vakfiyesi'ne ait bir kayıt görülemediği.

Fahrettinli Hacı Mehmet vakfı, Antalya ahalisinden Naci oğlu Hacı Mustafa Vakfı, Toyranlı Müderris Vakfı, Şehirli Zade Vakfı, Bali bey Vakfı, Köşeler Köyü'nden Salih Şeyh Sinan Vakfı, İbrahim Bin Ebubekir ve Âdem Efendi bin Ataullah Vakfı, Âdem Efendi Vakfı, Abdullah Hafız Vakfı, Murat Paşa Vakfı, Hoca Nebi Vakfı olarak kaynaklarda belirtilmektedir (Antalya Valiliği, 2012b, s, 277).

Köşeler Köyü Korkuteli İlçesi'ne bağlı bir yerleşim merkezidir. Kaynaklarda geçen Köşeler Köyü'nden Salih Şeyh Sinan Vakfı'ndaki Salih Şeyh Sinan'ın aynı kişi olup olmadığı konusu belli değildir. Ancak Köşeler Köyü'nün uzak bir yerde olması ayrıca Burdur'da yine Şeyh Sinan Mahallesi ve Vakfiyesinin bulunması bunların farklı kişiler olabileceğini düşündürmektedir. Yapılan araştırmalarda Vakıflar Bölge müdürlüğü kayıtlarında böyle bir vakfiyeye rastlanmamıştır. Bazı eserlerde sur dışındaki Köşeler köyünde inşa edilen "Şeyh Sinan Camii Medresesi'nin belgelere yansıdığı bilgisi vardır (İstek, 2019, s, 112)⁴.

Yapının Konumu, Tescili ve Yapım Tarihi

Şey Sinan Camisi Konumu ve Adresi; Çaybaşı Mahallesi 1376. Sokak No:1 Değirmenönü Mevkii, Muratpaşa, Antalya. (Çizim 3)

Çizim 3. Şeyh Sinan Camisi İmar Paftası (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Banisi: Eserin Bazı kaynaklarda Şeyh Sinan tarafından H.999/ M.1590'da yapıldığı tahmin edilmektedir(?).

Mülkiyeti: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Kadastro Durumu: Antalya Merkez Kızıltoprak 92 pafta, 454 ada, 17 parsel.

Yüzölçümü: 924 m², 70 ds²

Şimdiki Durumu ve İşlevi: Günümüzde hala cami olarak hizmet vermektedir.

⁴ Makalede Şeyh Sinan Medresesi için BOA, İbnülemin Vakfı (İ.E.V), 58/6391 (26.10.1136) dipnotu düşülerek XVII. ve XX. Yüzyıllar arası belgelere yansıyan medreseler ele alınmış, "sur dışında Köşeler Köyü'nde" çok mütevellî vakıf ibaresi kullanılmıştır. 1136 Hicri tarihi yaklaşık 1724 Miladi yıllarına isabet etmektedir.

Tescil Durumu: 1955 yılında tescilli eserler listesinin 62 Numaralı Eski Eser Fişinde 24.07.1955 tarihli Kemal Turfan imzası ile Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak kaydı yapılmıştır.

1964 yılında Mimar Güler Bilecen tarafından düzenlenen "Vakıf Eski Eser Fişi"nde ve 1970 Yılında Sabih Erken-Zafer Bayburtluoğlu tarafından düzenlenen "Vakıf Eski Eser Fişi"nde kaydı bulunmaktadır. Son olarak, Kültür ve Turizm Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın A-21.1.1983 gün ve 4097 sayılı kararıyla Korunması Gerekli Anıtsal Yapı Listesinde yer almıştır (Antalya Valiliği, 2012a, s, 157) (Antalya Valiliği, 2012b, s, 282).

Ayrıca cami Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 21.01.1982 gün ve A-4097 sayılı kararıyla tescil edilmiştir. Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 20.03.2013 gün ve 1527 sayılı kararıyla tescilin devamına karar verilmiştir.

Şeyh Sinan Türbesi'nin Tescil Durumu:

1955 yılında tescilli eserler listesinin 62a Numaralı Eski Eser Fişinde 24.07.1955 tarihli Kemal Turfan imzası ile Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı olarak kaydı yapılmıştır. Türbenin güney duvarındaki kitabeler de aynı eser fişiyle tescil edilmiştir. Sonraki yıllarda da cami ile birlikte aynı gün ve sayılı kararlarla tescil durumu devam ettirilmiştir.

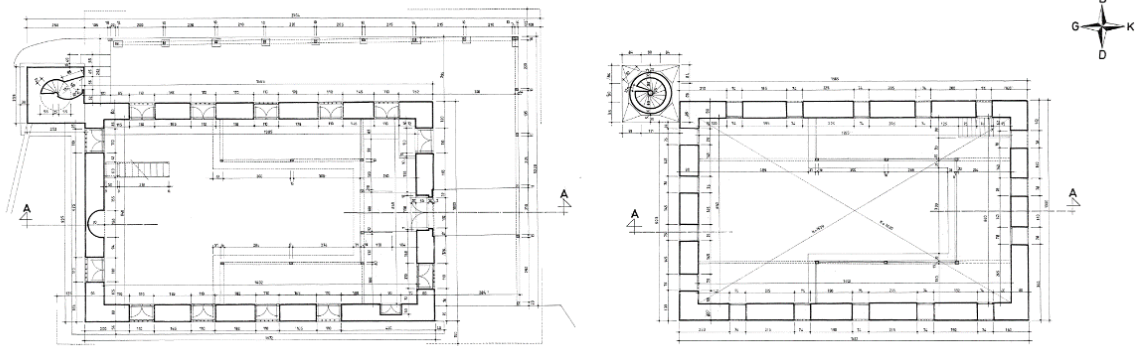
Tarihlendirme: Türbenin güney cephe duvarı üzerindeki üç kitabeden en eski tarihli olanı Hicri 999/Miladi 1591 olup, bu tarihi gösteren kaynakların yanı sıra (Aktürk, 2021, s, 19-20), caminin genel karakterinin XVII. yüzyıla ait olabileceği, türbedeki kitabenin de bunu teyit ettiği hususu bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Erken, 1983, s, 543).

Şeyh Sinan Camisi'nin Mimarı Tanımı

Plan ve Dış Tanımı:

Plan Özellikleri: Kuzey-güney istikametinde uzanan Şeyh Sinan Cami 15.80 mx10.10 m ölçülerinde derinlemesine dikdörtgen planlıdır (Çizim 4).

ANTALYA, ŞEYH SİNAN CAMİİ, RÖLÖVE PROJESİ.
ÖLÇEK: 1 / 50

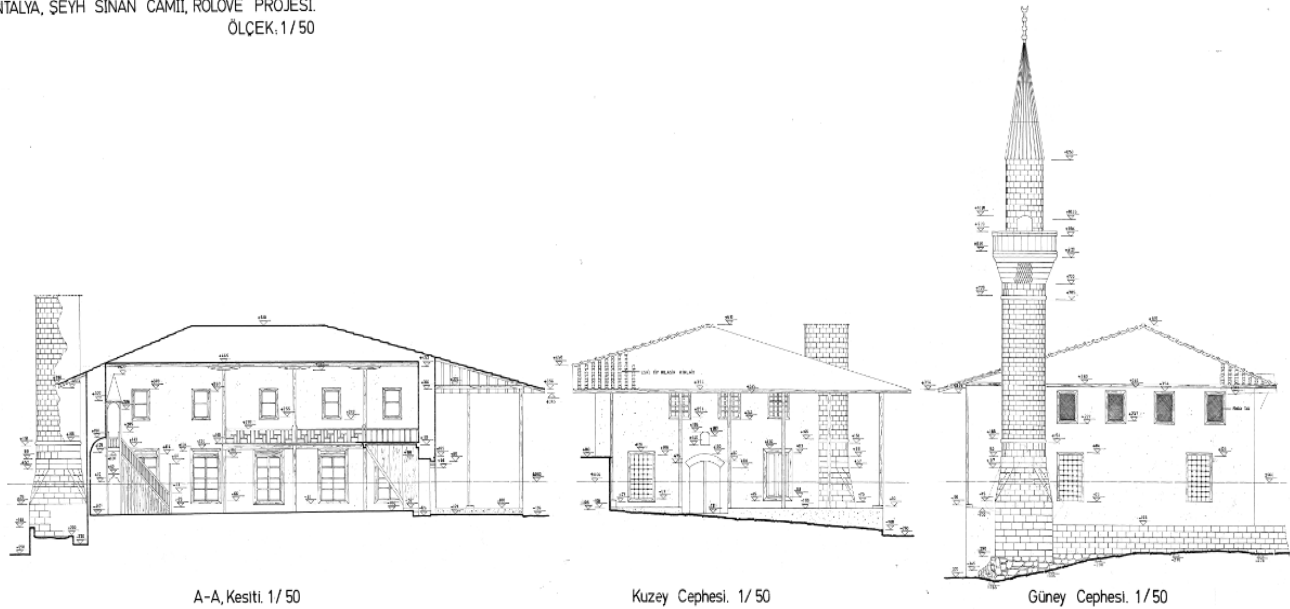

Çizim 4. Caminin Zemin ve Mahfil Kat Rölöve Planı (VGM Arşivi)

Caminin etrafı irili ufaklı moloz taşlarla araya bağlantı harcı kullanılarak yapılmış bir ihata duvarı ile çevrilidir. İhata duvarının güney-batı ve kuzey-batı köşelerinde ferforje demir birer kapı ile bahçesine girilmektedir. Harime giriş kuzey yönden tek kapı ile sağlanmıştır. Kuzey yöndeki giriş cephesi ile batı yönünde çatı saçaklarının uzantısı olan birer sundurma ile kapatılmış revak düzeni vardır. Caminin bu yönleri fevkani olup zemin kısmen düzeltilmiş kesme taştır. Yükseltilmiş olan zeminin daha üst bölümü yaklaşık 30-40 cm. kadar beton ile kaplanmıştır. Kuzey yöndeki ana kapının bulunduğu cephede kare formlu yedi ahşap direk ile batı yönündeki yine kare formlu dokuz ahşap direk bu yöndeki revakları taşımaktadır.

İri moloz taşlarla inşa edilen duvarlarda, taşların arasında yatay biçimde konulmuş duvarlara esneklik veren ağaç hatıllar bulunmaktadır. Harime ana giriş kapısının olduğu kuzey cephede çatının uzantısı olan sundurmaya ayrıca tenekeden bir ekleme daha yapılmış ve adeta cephenin bu yönünün üzeri şadırvana kadar kapatılmıştır. Teneke ile uzatılan bu kısmın altında ihata duvarına dayalı olarak yapılmış abdest alma yeri ve musluklar bulunmaktadır. Buraya batı yönünden iki basamaklı granit kaplı bir merdivenle çıkılmaktadır. Dış cephesinin tamamı beyaz renkte sıvalıdır. Çatısı dört yana eğimli ahşap kırma çatı olup üzeri sonradan yapıldığı düşünülen yeni oluklu alaturka tipi kiremitle kaplıdır (Çizim 5) (Foto 1-2)

ANTALYA, ŞEYH SINAN CÂMİİ, RÖLÖVE PROJESİ.
ÖLÇEK: 1/50

Çizim 5. Caminin Kesit ve Cephe Düzeni (VGM Arşivi)

Foto 1. Şeyh Sinan Camisi'nin Giriş Cehesi (VGM Arşivi)

Foto 2. Şeyh Sinan Camisi'nin Güney-Doğu Cehesi (VGM Arşivi)

Duvar kalınlıkları mihrap duvarında yaklaşık 94 cm, diğer duvarlarda yaklaşık 80-84 cm, pencere açıklıkları ise yaklaşık 118 cm olarak ölçülmüştür. Yapının ilk tasarımında alt ve üst katlarda doğu ve batı yönlerde beş pencere simetrik durumda karşılıklı olarak yer alması gerekirken doğu yöndeki üstteki bir pencere iptal edilerek duvar sıvanarak kapatılmıştır. Kuzey ve güney yönlerde alt katta karşılıklı ikişer pencere simetrik olarak yer alması gerekirken güney (kıble) yönündeki pencere sistemi ile kuzey yani giriş cephesindeki pencere sisteminin tasarımda aynı olduğu ancak kuzey yönde üstte bulunan bir pencerenin sonradan kapatıldığı ve üzerinin sıvandığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada üst katta pencere sayısı kuzey yönde üç, güney yönde dört adettir. Camiye giriş kapısının her iki tarafında giriş kapısının yüksekliği kadar büyük ölçülerde dikdörtgen formlu pencerelerden birisinin (batı yöndeki) işlevinin değiştirilerek sonradan kapı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Pencerelerin alt kısmı zeminin hemen üzerinden başlamaktadır. Tüm pencereler içte ve dışta olmak üzere çift çerçelidir (Foto 3 ve 4). Zemin kat pencereleri dış cephede ahşap görünümlü "pvc" tabir edilen sert plastik çerçelidirler. Zemin katta yer alan tüm pencereler çift kanatlı ve demir parmaklıklıdır.

Foto 3. Kuzey Cephenin Genel Görünümü

Foto 4. Kuzey Cephe Pencerenin Kapı Olarak Açılması

Giriş cephesinde alt katta ortada basık kemerli bir giriş kapısı vardır. Camiye girişler bu kapıdan sağlanmaktadır. Giriş kapısının lento ve söveleri yekpare blok taşlardanır. Ana giriş kapısının üzerinde basık kemerli olduğu anlaşılan bir kitabe boşluğunun olduğu görülmektedir. Ancak kitabesi mevcut değildir. Çift kanatlı ahşap kapı dikey konumlandırılmış dikdörtgen formludur. Ahşap kapı kanatları; dikdörtgen ve kare formlu parçaların (aynaların) birleşmesiyle oluşmuş çatma (gerçek) künde kari görünümlüdür (Söğütü vd., 2014, s, 57)⁵. Ancak yakından incelendiğinde; kanat olarak kullanılan tek bir ahşap levha üzerinde ahşap parçaların sonradan monte edildiği, üzerleri küçük metal kabaralı (kalpaklı çivilerle) sabitlendiği (sahte künde kari olduğu) ama gerçek künde kari görünümü verildiği anlaşılmaktadır. Hatta bazı ahşap parçaların yerlerinden düşmesi nedeniyle buralarda boşluklar oluşmuştur. Kapının kanatlarında birer kapı çekeceği yer almaktadır. Kapı çekeceklerinin aynaları sağlam durumdadır. Kuzeydeki giriş cephesinde batı yönde pencereden dönüştürüldüğü düşünülen ayrıca bir kapıdan kadınlar mahfiline çıkılmaktadır. Kapı kanatları ve tokmağı oldukça yeni malzemenle yapılmış görünmektedir (Foto 5 ve 6).

Caminin kuzeybatısında Şeyh Sinan'a ait olduğu söylenen müstakil bir türbe yapısı olup, buradan yani bahçenin kuzey-batı köşesinden ferforje bir kapı ve yedi basamaklı bir merdiven vasıtasıyla türbe yönüne çıkılmaktadır. Türbenin hacet penceresi önündeki küçük bir bahçede üç mezar taşı yere dikili olarak muhafaza edilmektedir.

⁵ Bu tipteki ahşap tekniğine "Kare Hasır" denildiği anlaşılmaktadır. İstanbul'da Klasik Dönemde incelenen camilerden üçünün bu biçimde olduğu söylenmektedir.

Foto 5. Kuzey Cephe Ana Giriş Kapısı
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 6. Ana Giriş Kapısı Detayı
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Şeyh Sinan Camisi İç Tanım

Harimin tabanı ahşap kaplamadır. Tabanın üzeri tek parça halı ile kaplıdır. Tabandan yaklaşık bir metre kadar yüksekliğe kadar ahşap lambri harimin tüm iç duvarlarını dolanmaktadır. Harimde sekiz adet ahşap direk üstteki harimin yaklaşık üç yönünü çevreleyen kadınlar mahfilini taşımaktadır. Doğu ve batı yönlerde bulunan altı adet ahşap dikme dikdörtgen formlu olup orta aksta bulunan iki adet ahşap dikme daha küçük boyutlarda ve kareye yakın formdadır. Doğu ve batı yönlerde bulunan ahşap dikmeler mahfil kotunda da devam etmekte olup tavanı taşımaktadır. Ahşap direklerin taşıdığı iki cepheli, (yanlarda da ikişer dışbükey) profilli yastıklar (Başlıklar) cami harimine dik olarak konulmuş kirişlere oturtulmuştur. Direkler ile çatı arasında yastıklar vardır, direklerde ayrıca başlık bulunmamaktadır. Direk aralarında birer Bursa kemeri oluşturulmuştur. Bursa kemerlerinin ayakları ahşap direklere yanlarda ise yan duvarlara konsollarla bindirilmiştir. Bunların dışında ahşap tavanı taşıyan herhangi bir direk bulunmamaktadır. (Foto 7 ve 8)

Foto 7. Harim Güney (Kible) Cephesi
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 8. Harim Kuzey (Giriş) Cephesi

Caminin harimine girişte kuzey-doğu köşesi bölünerek ayrı bir mekân halinde düzenlenmiştir. Bu mekân ahşap aksamı ve camekân biçimindedir. Burada buzlu camın kullanılması dolayısıyla idari bir amaç için kullanıldığı söylenebilir. Müezzin mahfili ise bunun karşı yönünde yer almaktadır. Planda kadınlar mahfilinin izdüşümü, olan müezzin mahfiline ait kısım zemin katta da ahşap düz korkulukla çevrilidir. Korkuluğun parmaklıkları profilsizdir. Kadınlar mahfiline çıkan kuzey-batı köşedeki merdivenin alt kısmı ve yanları yine ahşap malzeme ile kapatılmış merdiven içeriden görünmez hale getirilmiştir. Kapatılan bölümün doğu yönünde beton basamak bulunmaktadır. Mahfile çıkan merdivenlere bitişik olarak yapılmış müezzin mahfiline açılan dar, ahşap, tek kanatlı ve içerden sürgülü bir kapı bulunmaktadır. Üstteki kadınlar mahfili alttan üç yönde ahşap çıkma konsollarla boydan boya desteklenmiştir. Mahfilin harime bakan yönleri ise ahşap profilsiz korkuluklarla çevrilmiştir. Üstteki pencerelerin açıklıkları yaklaşık 87 cm dir. Duvarlar içte tüm cephelerde beyaz sıvalıdır. Mihrabın bulunduğu cephede üstte "Allah, Muhammed, Ömer ve Ebubekir" isimlerinin bulunduğu levhalar asılıdır. Batı duvarında "Osman, Hüseyin", doğu duvarında ise "Ali ve Hasan" yazılı levhalar vardır.

Mihrap kavsarası yarım kubbe biçimli olup herhangi bir süsleme ögesi içermez. Mihrabın üstünde ise "**Zekeriyya Meryem'in bulunduğu mihrâba her girdiğinde,..**" anlamındaki "**Küllemâ de hale aleyhâ Zekeriyyal Mihrabe**" yazılı levha bulunmaktadır (Âl-i İmrân, 3/37). Mihrabın bulunduğu cephenin sağında ahşap bir minber solunda güney-doğu köşede kare planlı yeni malzemedan yapılmış vaaz kürsüsü vardır.

Minberde merdivenin önünde sivri kemerli söve ve lentosu bulunmaktadır ancak kapı kanatlarının olmadığı görülmektedir. Kanatların daha önce takılı olduğuna dair herhangi bir ize (menteşe, zıvana gibi) rastlanmamıştır. Kapının üzerindeki kitabelik kısmında herhangi bir yazı bulunmamaktadır. Kitabeliğin üstündeki taç kısmı dilimli kemerlidir. Minber yan aynalıkları basit çitakari işçiliklidir. Çıtaların aynı tavan süslemesi, malzemesi ve tekniğinde olduğu gibi doksan derece birbirlerini kesmeleriyle oluşturulmuştur (Foto 9 ve 10).

Minber korkulukları süslemesiz düz ahşap parçalardan oluşturulmuştur. Ahşap minber köşkünü poligonal bir külâh örtmektedir. Külâhın üzerinde küre biçimli ahşap bir alem vardır. Minber köşkünün tavanında; yan aynalıklarında kullanılan süslemenin bir benzeri kullanılmış farklı olarak birbirini dik kesen çıtaların dışında, çapraz şekilde başka bir çıta dizisi daha eklenmiştir. Tavanı alttan ahşap kaplamalıdır. Kaplaması minber yan aynalıklarında olduğu gibi çitakari işçilikli olup ahşap çıtaların birbirlerini doksan derece dik kesmesiyle oluşturulmuş basit süslemelidir.

Foto 9. Minber Yan Aynalıkları ve Korkulukları
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 10. Minber Kapısı
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Tavan kaplamasında yanlarda küçük ölçülerde, ortada büyük ölçüde kare formlu toplam altı farklı ahşap çıtakari süslemeli kısım daha vardır. Bunlar beyaz renkte boyalıdır. Bu parçaların süslemesi tavanın genel süslemesinden farklıdır. Bu parçalarda sekizgenler ve bunların arasında oluşan dört kollu yıldızların varlığı söz konusudur. Aynı uygulama ana kapının girişinde üstte (kadınlar mahfilinin alt bölümü) ve yanlarında da yapılmıştır (Foto 11 ve 12).

Foto 12. Tavan Alt Kaplaması ve Dikme Yastıkları
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

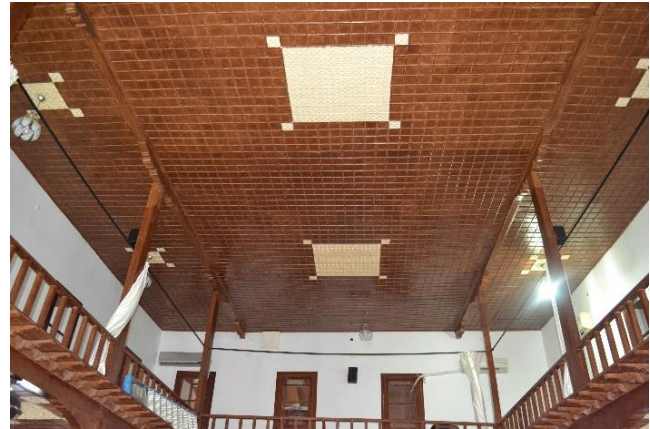

Foto 12. Tavan Alt Kaplaması Genel Görünüm
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Şeyh Sinan Camisi'nin Minaresi

Minaresi güney-batı köşesinde camiye güneybatı köşesinden bitişik olarak, güney yönde yer alan ferforje kapının hemen doğusunda yer almaktadır. Beş basamaklı, beton basamaklı bir merdivenle minareye ulaşılmaktadır. Bazı kaynaklar minarenin tipik XVI-XVIII. Yüzyıl yapısı olduğunu söylemekte bunu da minaresinin kaidesinin çok alçak olması ve pabuç kısmındaki intikallerin oldukça basit olmasına

bağlamaktadır (Erken, 1983, s, 547). Minare kaidesi yaklaşık kare planlı olup 2.37 m.x2.39 m. ölçülerindedir. Silindirik gövdenin alt ve üst kısımlarında birer bilezik bulunmaktadır. Minare içerisinde dönel bir merdivenle tek şerefesine çıkılmaktadır. Minarenin kaidesi kare planlı taş zemin üzerindedir. Taş zemin çimento ile sıvanmıştır. Minareye giriş kapısının söveleri ve lentosu mermer malzemeden yapılmıştır. Kapı basık kemerlidir. Ahşap tek kanatlı süslemesiz bir kapısı vardır. Kapının girişte sağ tarafta bulunan söve taşı eksiktir. Aralarında bağlantı malzemesi olarak kireç harcı kullanılan, taş malzeme ile yapılmış minarenin kaidesinden sonra pahlanmış köşelerle geçilen sekizgen planlı pabuç kısmı yer almaktadır (Foto 13 ve 14).

Foto 13. Minarenin Kaidesi

Foto 14. Minarenin Gövdesi

Pabuç kısmında Latin harfleriyle metal bir plaka üzerine yazılmış “Şeyh Sinan Cami” ibaresi bulunmaktadır. Gövdesinin malzeme ve tekniği, kaide ve pabuç ile aynıdır. Ancak gövdede kullanılan taşın rengi daha açık tondadır. Minarede kullanılan taşlar köfke benzeri gözenekli yerel taştır. Tek şerefesi taştan olup, şerife altı dört sıra halinde genişleyen kirpi konsollara bindirilmiştir. Şerifenin korkulukları da taş levhalardan oluşturulmuştur. Petek kısmı çap olarak gövdeden biraz daha dardır ve aynı malzeme ve teknikle yapılmıştır. Kûlah ise madeni kurşunla kaplıdır. Bunun da üzerinde metal bir alem bulunmaktadır.

Şeyh Sinan Camisi'nin geçirdiği onarımlar, yapının mevcut durumu, muhdes ekler, yapıya ait eski fotoğraflar ve yapıyla ilgili yazılmış olan diğer yayınlar göz önüne alındığında; caminin inşa edildiği tarihten günümüze kadar bazı değişimlere uğradığı anlaşılmaktadır. Söz konusu değişimler belli ve sınırlı ölçülerde olmuştur denilebilir. Caminin, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1969, 1985 ve 2005 yıllarında onarıldığı tespit edilebilmektedir. Yapılarla ilgili çekilen eski fotoğrafların hem az miktarda hem de hemen aynı cephelerden çekilmiş olması yapılan onarımların tespitini oldukça güçleştirmektedir.

Tescil fişlerinde geçen, XX. Yüzyıl başında yapılan onarımın ne şekilde olduğuna ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Buna benzer biçimde camideki 1968 ve türbedeki 1969 yıllarındaki onarım ile yine “1985 yılındaki onarım görece yerler listesine bakıldığında; caminin 1969 ve 2005 yılında “Adi Tamir” olarak tabir edildiği şekilde, yani basit onarıma tabi tutulduğu söylemek mümkün olmaktadır. 1985 yılında yapılacak işler başlığı altında; Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi’nce fiş tanzim edilmiştir. Tüm bunlardan hareketle yukarıda sözü edilen bazı pencerelerin kapatılması, girişte zemin kattaki bir pencerenin işlevinin değiştirilerek kadınlar mahfiline çıkan kapı olarak değerlendirilmesi muhtemelen XX. Yüzyıl başındaki onarımla yapılmış olabilir.

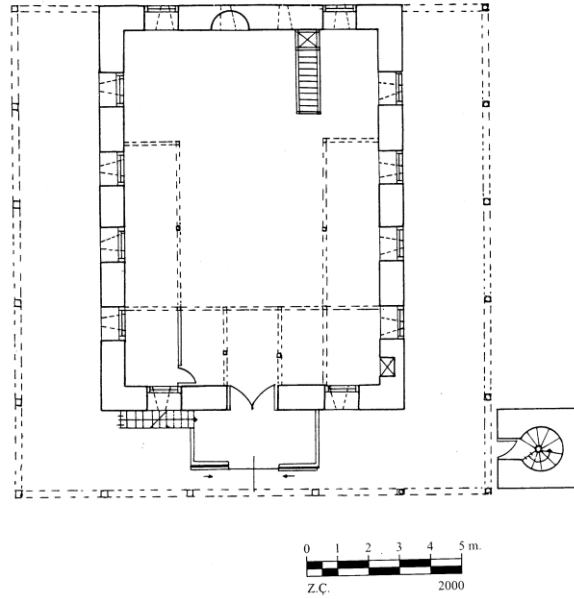
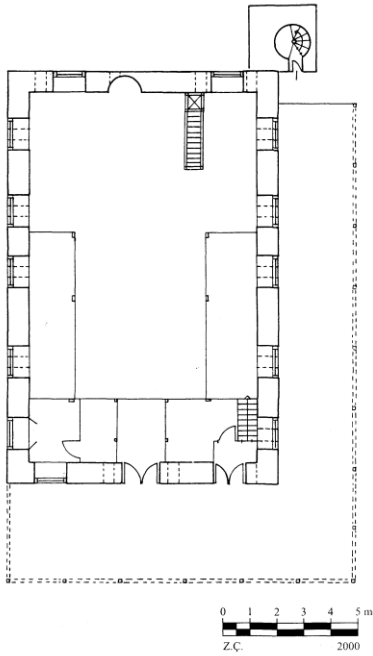
Yapının Demirci Kara Ali Camisi'nin Mimarisi ile Karşılaştırılması

Şeyh Sinan Camisi'nin çağdaşları olabilecek yakın çevresindeki benzer camilerin incelenmesinde; çok yakınında aynı mahallede hemen bir ada kadar aşağısında bulunan Demircikara Ali Camisi'nin (Antalya Valiliği, 2012b, s, 278)⁶ Şeyh Sinan Camisi ile plan ve iç düzen açısından oldukça, hatta birebir benzeştiği görülmektedir (Sezen, 2006, s, 50-51)⁷. Demirci Kara Ali Camisi'ne halk arasında Demircikara Camisi de denilmektedir. Her iki cami de plan açısından derinlemesine dikdörtgen planlıdır (Çizim 6 ve 7).

İki camide de yapılar yerden yüksekte taş temelli bir platform üzerinde yer almaktadırlar (Foto 15). Pencere açıklıkları simetrik olup sayıca ve ölçü olarak Şeyh Sinan Camisi'nde sonradan kapatıldığı düşünülen pencereler hesaba katılırsa aynıdır (Foto 16). Yine her iki camide de mihrap ile giriş kapısı aynı aks üzerinde olmayıp mihrap biraz doğuya kaymıştır. Minberleri mihrap ve doğu duvarındaki pencerelere yaklaşık aynı mesafededir Ayrıca ve kadınlar mahfili her iki camide de “U” biçiminde harimdeki üç duvar üzerinde konumlandırılmıştır (Foto 17 ve 18)

⁶ Demirci Kara Camisi'nin “Demirci Kızı Ali Vakfı” olarak bir vakfiyesi olduğu ve 27.10.1999 tarih ve 4407 sayılı kararla tescil edildiği anlaşılmaktadır.

⁷ Yazar Demircikara Camisi'nin plan, minare ve üst örtü sistemleriyle 500 metre ilerdeki Şeyh Sinan Camisi ile oldukça benzeştiğini, ayrıca kitabesi olmayan bu camilerden Şeyh Sinan Camisi'nin XVI. Yüzyılda yapıldığı düşünülürse Demircikara Camisi'nin de XVII. Yüzyıl eseri olabileceği Şeyh Sinan Camisi'nin bunun öncüsü olabileceğini söylemektedir. Aynı yazar Demircikara Camisi'nin bahçesindeki zeytin ağacının yapılan tarihlendirmesinde yaklaşık 400 yaşında olduğunu ifade etmiştir.

Çizim 6. Şeyh Sinan Camisi Planı (Çelik, 2002, Çiz.3)

Çizim 7. Demirci Kara Ali Camisi Planı (Çelik, 2002, Çiz.5)

1955 yılındaki Eski Eser Fişinde de “Ön ve kısmen yanları çevirmektedir” denmektedir. Bu nedenle kadınlar mahfilinin daha eski bir tarihte belki XX. Yüzyıl başlarında da bu planda olduğu söylenebilir (Sezer, 2014, s. 17)⁸.

Foto 15. Demircikara Cami Kuzey Cephe (Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 16. Demircikara Cami Güney-Batı Cephe (VGM Arşivi)

Her iki caminin kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar aynı sayıda olup aralarında Bursa kemerleri oluşturulmuş ve ahşap direklerin profilleri aynı biçimde yapılmıştır. Mihrapları basit sade kavsaralıdır (Foto 19). Mihrap yapının dışında çıkma yapmamakta, niş kible duvarı içerisinde kalmaktadır. Fark olarak

⁸ Eserde 1914 yılında yaşanan Isparta-Burdur depreminde Antalya'nın da etkilendiği belirtilmektedir.

Demircikara Camisi'nde revaklar caminin üç yönünde yer almaktadır. Şeyh Sinan Camisi'nde çatı ve ahşap aksanı günümüze kadar pek çok defa yenilediğinden camide daha önceleri böyle bir durumun olup olmadığı bilinmemektedir.

Demircikara Camisi'nde Şeyh Sinan Camisi'nde olduğu gibi ahşap direkler başlıksız olup çatı saçakları ahşap direkler üzerindeki ahşap yastıklar (başlıklar) tarafından taşınmaktadır. Zemin kat pencereleri aynı biçimde demir parmaklıklı, üst kat pencereleri (eski fotoğraflarında) aynı biçimde ahşap şebekelidir. Minber yan aynalıkları (Şeyh Sinan Camisi'nde 1969 öncesi durumuyla) aynı biçimde dikine konulmuş ahşap geniş parçalarla süslemesiz olarak yapılmışlardır.

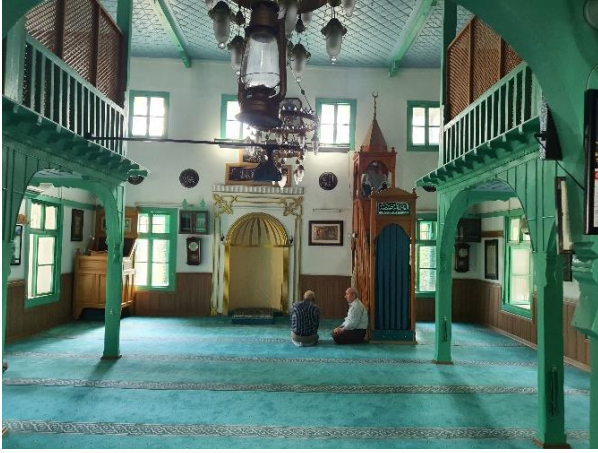

Foto 17. Demircikara Cami Harimi Güney Cephe
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 18. Demircikara Cami Harim Kuzey Cephe
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Demircikara Camisi'nin tavan alt kaplamalarının süslemeleri de Şeyh Sinan Camisi'nde 1985 öncesi durumuyla benzer biçimde, birbirini çapraz kesen çıtalarla baklava dilimi motifli ahşap çıtakari tekniğinde yapılmıştır (Foto 20). Yalnız Demircikara Camisi'nde kadınlar mahfiline giriş, sonradan yapıldığı düşünülen dışardan üst kata çıkan tek kollu ahşap bir merdivenle sağlanmaktadır (Foto 21).

Foto 19. Demircikara Mihrap
(VGM Arşivi)

Foto 20. Demircikara Tavan Alt Kaplaması (Detay)
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 21. Mahfile Çıkan Merdiven Merdiveni (Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Şeyh Sinan Camisi'nde ise kadınlar mahfiline çıkış, yine sonradan yapıldığı düşünülen, zemin kattaki, dışarıdan açılan ayrı bir kapı ile sağlanmaktadır. Çünkü cami içerisinde kuzeybatı yöndeki simetrinin bozulması merdivenin solundaki boşluğun eğreti yapılmış dar bir kapı olarak harime açılması bunun işaretlerini vermektedir. Her iki camide özgün olanı muhtemelen kadınlar mahfiline çıkışın içeriden yani harimin içerisinde, harimin kuzeybatı köşesinden kırma bir merdiven ile sağlamasıydı. Herhalde mahremiyet durumu gözetilerek camilerin yapılışından daha sonraki dönemlerde dışarıdan, ayrı bir girişle kadınlar mahfiline girişi sağlanmıştır.

Minarelerinin mimari formları da hemen hemen aynıdır. Ancak Demircikara Camisi'nde minare kuzeybatı köşesinde yer almakta olup yine camiden ayrı yapılmıştır. Demircikara Camisi'nde minarede kaideden pabuç kısmına geçişte kullanılan üçgenler daha belirgindir. Dolayısıyla bu minarenin daha eski

tarihli olma ihtimali vardır. Minarede taş kabartma üzerine Hicri 1151 tarihi düşülmüştür. Bu da yaklaşık Miladi 1737-1738 tarihini göstermektedir. Minarenin gövdenin alt ve üstünde bileziklerin bulunması, kirpi saçaklar gibi tüm öğeleri Şeyh Sinan Camisi minaresiyle tamamen aynıdır⁹ (Foto 22 ve 23).

Bu durumda Şeyh Sinan Camisi ile Demircikara Camisi'nin çağdaş olabilecekleri akla gelmektedir. Şeyh Sinan Camisi'nin yapım tarihi olarak Şeyh Sinan Türbesi'ndeki H. 999 tarihli kitabe gösterilmektedir. Demirci Kara Ali Camisi'nde de yapım kitabesinin olmadığı, minare kitabesine dayanılarak H. 1150 M. 1737 gibi geç bir tarih verilmektedir (Çelik, 2002, s, 12, 19). İki yapının oldukça benzeşmesi için kaynağa; Şeyh Sinan Camisi'nin yapım geleneğinin 150-200 yıl gibi bir süre bölgede devam etmiş olması veya Şeyh Sinan Camisi'nin esaslı bir onarım geçirerek Demircikara Ali Camisi'nin mimarı tarafından yenilenmesi olarak ifade edilebileceği belirtilmektedir (Sezen, 2006, s, 51). Ama 150-200 yıl gibi süren geleneklerde bile aynı planın, aynı cephe düzeninin, aynı iç düzenin, süslemesi ile aynı malzeme ve tekniğin olması pek fazla rastlanan bir durum değildir. Bu karşılık Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bahsedilen camilerin içerisinde Demircikara Camisi'nin sayılmaması o yıllarda Demircikara Camisi'nin olmadığı anlamına da gelmektedir.

Foto 22. Demircikara Cami Minaresi
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Foto 23. Demircikara Cami Minaresi'nde Tarih
(Mimar Özlem Durmaz Kaya)

Genellikle erken dönemlerde mahalle aralarına inşa edilen, ahşap hatıllı, dört yana eğimli kırma çatılı, üzeri kiremit örtülü küçük ölçekli dini yapıların "Mahalle Mescidi" olarak adlandırıldıkları, daha sonraları bunlara minber ilave edilerek camiye tebdil edildikleri bazı kaynaklarda yer almaktadır (Sezen, 2006, s, 55). Şeyh Sinan Camisi önce mescit olup sonradan camiye tebdil edilmiş olma ihtimali vardır. Ancak burada böyle bir ihtimalin söz konusu olamayacağı; her iki caminin de ölçü ve diğer yönlerden birbirinin

⁹ Bu arada şunun da belirtilmesi gerekir ki minarelerin ustaları farklı olduklarından cami ile eş zamanlı yapılmış olmaları her zaman düşünülemez.

aynı olması nedeniyle birinin cami diğeri mescit olarak kabul edilmesi gibi bir durumun mantıklı olamayacağı söylenebilir. Diğer bir ifadeyle eğer XVI. Yüzyılda inşa edildiği var sayılsa bile, Şeyh Sinan Camisi'nin düz toprak damlı¹⁰ ve köhne olması nedeniyle yanması veya yıkılması gibi bir durumda Demircikara Camisi'ni inşa eden usta grubu tarafından yeniden yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Bu durumda Şeyh Sinan Camisi de XVIII. Yüzyıl yapısı olarak düşünölmelidir (Bayraktar, 2019, s, 358)¹¹. "Isparta Tarihi" isimli eserin yazarı Böcüzade; depremlerde düz toprak damlı yapıların yıkılması nedeniyle yapılardaki kırma çatıların Hicri 1100 tarihinden sonra yapılmaya başlandığı ve bunun 60 sene kadar sürdüğünü söylemektedir (Böcüzade, 2012, s, 35). Buradaki Hicri 1100 tarihi Miladi yaklaşık 1689 yılına isabet etmekte ve bu inşa tipinin uygulamasının yerleşmesinin 60 sene kadar sürdüğü eserde ifade edilmektedir. Esere göre yine XVIII. Yüzyılın ilk yarısında üzeri kiremit örtülü ahşap çatı uygulaması oldukça yaygınlaşmıştır. Dolayısıyla XVIII. Yüzyılın ilk yarısında yapıldığını düşündüğümüz Şeyh Sinan Camisi'nin ilk yapım tasarımında çatısı dört yana eğimli kırma çatı olmalıydı.

Diğer Yapılarla Karşılaştırılması

Plan

Şeyh Sinan Camisi'nde olduğu gibi diğer bazı illerde de pek çok caminin derinlemesine dikdörtgen planlı oldukları görölmektedir. Derinlemesine dikdörtgen planlı inşa edilen camilerde harim kısmının üç sahına ayrılması Ankara camilerinde erken dönemlerden başladığı ve sonraki dönemlerde en çok kullanılan plan tipi olduğu belirtilmektedir (Yüksel, 2016, s, 158-177). XVIII. Yüzyılda inşa edilen çağdaşı olabilecek bazı camilerden; Çankırı Orta Canbazzade Cami, Tokat Akdeğirmen Mahallesi Aksu Cami, Çorum İskilip Mutaflar Cami, Yozgat Başçavuşoğlu Cami, Tokat Zile Elbaşıoğlu Cami, Yozgat Musa Ağa Cami, Artvin Çayağzı Salih Bey Cami, Yozgat Başçavuşoğlu Cami, Çeşme Memiş Ağa Cami, Yozgat Kayyumzade Cami, Samsun Pazar Cami, Konya Aslanlı Kışla Cami, Çanakkale Bayramiç Karşiyaka Cami, Yozgat Musa Ağa Cami, Karaman Ketenci Mescidi, Ordu Atik İbrahim Paşa Cami, İstanbul Üsküdar Küçük Selimiye cami, İstanbul Beykoz Merkez Cami, İstanbul Arnavutköy Tefikiye Cami, Ankara Sarıkadı Camisi derinlemesine planlarıyla dikkati çekmektedir (İnce, 1995, s, 370.). Bölgede Şeyh Sinan Camisi'nde olduğu gibi derinlemesine planlanmış dikdörtgen planlı başka camiler vardır. Bunlardan konum açısından en yakın olanı, yukarıda bahsedildiği üzere Demircikara Camisi'dir. Çok geç bir dönemde Miladi 1908 yılında derinlemesine planlı olarak inşa edilen Antalya merkezindeki Şarampol Camisi'nin plan açısından Şeyh

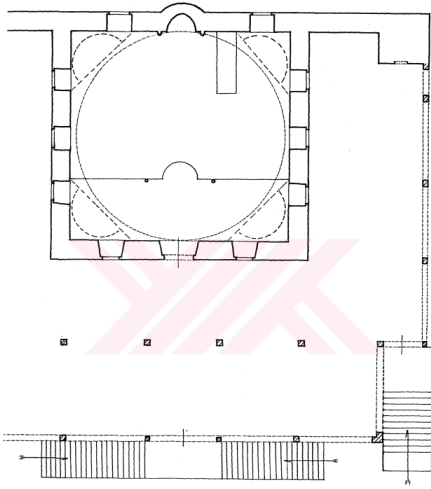
¹⁰ Günümüze yakın tarihlerde bile hala toprak damlı camilerin olduğu görölmektedir. 1794 tarihli Çemişgezek Ulukale Köyü Yusuf Paşa Camisi, 1813 tarihli Sarioğlan Palas Beldesi Cami ve Erzurum Esat Paşa Camisi'nin de orijinalinde toprak damla örtülü olduğu bilgisine ulaşmaktayız; Bk. İnce, 1995. 369. Ayrıca, Eğirdir Hızırbey Cami'nin (1301?) tam olarak yapılış tarihi belli değildir, ancak çatısı önceleri toprak dam iken sonradan belli olmayan bir tarihte dört yana eğimli kırma çatıya çevrilmiştir.

¹¹ Eserde Antalya'nın 1609 yılında Rodos merkez olmak üzere 9 şiddetinde, 1741 yılında Rodos merkez olmak üzere 8 şiddetinde ve 1851 yılında Rodos merkezli 9 şiddetinde depreme maruz kaldığı bildirilmektedir.

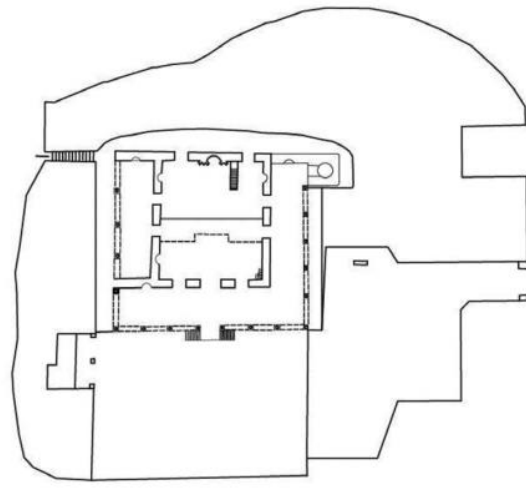
Sinan Camisi'ne oldukça benzemesi dikkat çekicidir (Duymaz, 2017, s, 27). Bu da derinlemesine planlı camilerin bölgede uzun yıllar yapım geleneği olarak devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Son Cemaat Mahalli ve Revaklar

Camilerin son cemaat mahallerinde bulunan iki ya da üç tarafı dolaşan revaklar Geç Osmanlı ve özellikle son yüzyıllarda yapılan camilerin genelinde görülen bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine üç ya da iki yan revaklarla çevrili örneklerden Demircikara Camisi dışında; Aydın Koçarlı Cincin ve Aydın Koçarlı Cihanoğlu camileri gibi bazı camilerin de yaklaşık bu yüzyılda ya da daha geç tarihlerde yapıldıkları anlaşılmaktadır (Çizim 8 ve 9).

Çizim 8. Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami XVIII. Yy. (İnce, 1995, Plan 60) Üç Yanı Revaklı

Çizim 9. Aydın Koçarlı Cincin Cami Yapım T. 1795 (Ülkü, s. 280) Üç Yanı Revaklı

Giriş Kapısı Kanatları

Şeyh Sinan Camisi'nin ana giriş kapısı dikine konumlandırılmış dikdörtgen formda ve iki kanatlı ahşaptır. Kapı, dikdörtgen ve kare formlu ahşap çitelerin kanat zeminine metal kabaralarla sabitlenmesi neticesinde süsleme unsuru oluşturularak yapılmıştır. Bu süslemenin benzeri olan kapı kanatları bazı yerlerde ve farklı dönemlere ait bazı camilerde uygulanmıştır. Bu tip süslemeli ahşap kapıların özellikle XVII. Yüzyıldan sonra oldukça rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak bu tipte süslemeli olan kapı kanatlarının; eski yapılarda yıpranmışlık oranı fazla olduğundan dönemin beğenisine göre sonradan değiştirilmiş olması da muhtemeldir. Şeyh Sinan Camisi'ne yakın konumdaki yapılardan bir tanesi Elmalı Ömer Paşa Camisi'nin kapı kanatlarıdır. Buradaki kapı kanatları Şeyh Sinan Camisi'nin kapı kanatlarının süsleme açısından bir benzeridir. Elmalı'da ilçe merkezinde bulunan külliye XVII. yüzyılda Ömer Paşa tarafından yaptırılmıştır (Köşklü, 2003, s, 93). Malatya Yusuf Ziya Paşa Camisi (M. 1792) ana giriş kapısı

ahşap dikdörtgen plakaların farklı biçimlerde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş süsleme elemanlarına sahiptir. Çankırı-Orta Canbazzade Cami (M. 1802) Harim girişindeki kapının dikdörtgen ve kare formlu ahşap plakalarla oluşturulmuş süsleme unsuruna sahiptir. Erzurum Esat Paşa Camisinin (M. 1836) giriş kapısı aynı biçimde yatay ve dikey konulmuş ahşap parçalarla süslenmiştir. İstanbul Nur-u Osmaniye Camisi (M. 1748-1755) avlu kuzey kapısı böyledir. Çorum İskilip Mutaflar Cami (XVIII. Yüzyıl) kapısında dikdörtgen ve kare formlu benzer tablalar yer almaktadır. Burada ortada bir de kitabe bulunmaktadır. Kapı kanatlarının süsleme öğelerinin benzerliği açısından Sultanahmet Camisi'nin pencere ve kapı kanatları (XVII. Yüzyıl), Çorum Ulu Cami Kapısı'nın kanatları (XVII-XVIII. Yüzyıl yeniden yapımı), Çankırı Orta Buğdaypazarı Camisi'nin kapı kantları (XVIII. Yüzyıl) bu arada sayılabilir. Kapı kanatlarının bu şekilde süslenmesi uzun süre devam eden ustaların bir beğenisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahşap Direk Yastıkları (Başlıkları)

Ahşap profil kesiti görünümlü yastıkların ahşap sütunlar tarafından ayrıca sütun yada direk başlığı olmadan taşınması Anadolu'da erken tarihli örneklerde de görülmektedir. Şeyh Sinan Camisi'nde ahşap direkler üzerinde kullanılan yastıklar, Demircikara Camisi, XVII. Yüzyıl eseri olabilecek Niğde Esmekaya ve Eski Ulu Camilerindeki gibi profil kesiti görünümlüdür. Burdur Yeşilova Harmanlı Köyü Camisi (XVIII. Yüzyıl) ve Elmacık Köyü Camisi'nde (XVIII. Yüzyıl) ahşap sütunların üzerinde benzer profilli yastıklar bulunmaktadır. Geç döneme ait bir örnek ise Denizli Acıpayam Yazır Köyü Camisi (1802) dir. Burada mihraba dik uzanan iki sıra ahşap sütunla üç sahna bölünen camide sütun başlığı olmayıp söz konusu camilerde olduğu gibi profil kesitli yastık kullanılmıştır. Fakat bu camide yastıkların profilleri adı geçen camilerin yastıklarına göre çok yüzeyseldir. Yine yakınlardaki Burdur-Dengere Köyü Cami (XVII. Yüzyıl?), Konya Aslanlı Kışla Cami (1818-1820) ahşap sütunlarının üzerinde, adı geçen camilerdeki gibi profil kesitli yastıklar yer alır. Caminin tavanı da alttan ahşap kaplamalıdır (Deniz, 1988, s, 51).

Çatı

XVIII. Yüzyılda inşa edildiği düşündüğümüz Şeyh Sinan Camisi ile birlikte aynı yüzyılda yapıldığı bilinen kırma çatılı pek çok cami bulunmaktadır. Yakın örneklerden birisi XVIII. Yüzyıl eseri olan Isparta Kavaklı Camisi'dir. Bununla beraber XVIII-XIX. Yüzyıllarda kırma çatı ile örtülü yüzlerce cami yapısı ile karşılaşmaktayız. Hicri 1244 Miladi 1828/29 yıllarında Dedezade Hacı Mehmet Ağa tarafından yaptırıldığı kitabesiyle sabit olan yılında Merzifon Dedeoğlu camisi dikdörtgen planı ve dört yana eğimli çatısıyla geç Osmanlı dönemindeki bu tip camilere iyi bir örnek teşkil etmektedir (Şahin 2008, s, 279)¹². Diğer illerde yer alan kırma çatılı kiremit örtülü çağdaş olan bazı farklı örnekler şöyledir; Manisa Soma Hızırbey Cami, Tokat

¹² Ayrıca yazar bu yazısında geç dönemde yapılmış ahşap kırma çatılı yapılara bazı örnekler vermiştir.

Akdeğirmen Mahallesi Aksu Cami, Malatya Yusuf Ziya Paşa Cami, Sivas Yiğitler Mahallesi Fertelli Cami, Isparta Hacı Abdi Cami, Kütahya Ali Paşa Cami, İzmir Tire Mehmet Ali Ağa Cami, Çorum İskilip Mutaflar Cami, Yozgat Başçavuşoğlu Cami, Tokat Zile Elbaşıoğlu Cami, İzmir Çeşme Memiş Ağa Cami, Çanakkale Bayramiç Karşiyaka Cami, Yozgat Musa Ağa Cami, Ordu Atik İbrahim Paşa Cami, İzmir Bergama Kulaksız Cami, Yozgat Kayyumzade Cami, Artvin Çayağzı Salih Bey Cami, İstanbul Beykoz Merkez Cami, Samsun Pazar Cami, Konya Aslanlı Kışla Cami, Bitlis Sultaniye Cami, İstanbul Eminönü Arpacılar Mescidi, Karaman Ketenci Mescidi (Kettani Cami), İstanbul Üsküdar Küçük Selimiye cami, İstanbul Arnavutköy Tefikiye Cami.

Kadınlar Mahfili

Mahfillerin caminin iç duvarını üç yönden çevirmesi çok eski tarihli camilerden itibaren karşımıza çıkmakta olup sonraki yıllarda giderek bu uygulamanın yaygınlaştığına tanık olunmaktadır. Şeyh Sinan Camisi ile yakın bölgede bulunan yapılardan Burdur Elmacık Köyü Camisi'nde (XVIII. Yüzyıl?) (Foto 24) ile Burdur İbrahim Çavuş Camisi'nde (XVIII. Yüzyıl) üst kattaki kadınlar mahfili yanlarda da kısmen devam etmektedir. Çelik Mehmet Paşa'nın 1749'da onardığı ve depremden sonra 1919'da ahşap karkas olarak yapılan Burdur Ulu Cami'de kadınlar mahfili üst katı içeriden üç yönde kuşatması açısından yine yakın bir örnek olarak gösterilebilir (Foto 25).

Diğer bazı illerde yer alan camilerden; XVII. Yüzyıl başında yaptırıldığı belirtilen ve 1809 yılında esaslı bir tamir geçiren İstanbul Beyoğlu Merkez Camisi'nde üst katta mahfil her üç duvarı da çepeçevre kuşatmaktadır. Miladi 1814 tarihinde yaptırılan İzmir Bergama Yeni Cami'sinde, 1791-92 yıllarında yaptırılan Manisa Soma Hızırbey Camisi'nde, 1826 tarihli Konya Köprübaşı Mustafa Ağa Camisi, Yozgat Başçavuşoğlu Camisi, 1792 tarihli, 1795 yılında yaptırılan Tokat Zile Elbaşıoğlu Camisi'nin kible duvarı hariç diğer duvarlarını kadınlar mahfili içeriden kuşatmaktadır. Türkiye dışında da aynı tip mahfile sahip 1757 yılında yaptırılan Yugoslavya Travnik Süleyman Paşa Camisi "U" biçiminde mahfil uygulamasına örnek olarak gösterilebilir. Camilerin kadınlar mahfilinin üst katının içeriden üç yönde kuşatmasına ilişkin olarak bu tipteki mahfillerin tipolojisini konu edinen herhangi çalışmaya rastlanmadığından bir fikir öne sürmek mümkün olmamaktadır. Ancak yukarıda belirtilen örneklere dikkat edilirse bu camiler ya XVIII. veya XIX. Yüzyılda inşa edilmiş ya da yenilenmiştir.

Foto 24. Burdur Elmacık Köyü Cami Kadınlar Mahfili (Atasoy, 2022, 1765)

Foto 25. Burdur Ulu Cami Kadınlar Mahfili (URL-1) <https://burdur.ktb.gov.tr/TR-155558/ulu-cami.html>

Mihrap

Mihrap, 119 cm. genişliğinde 243 cm. yüksekliğinde ve oldukça sadedir. Mihrapta tepelik, çerçeve, kenar bordürleri, alınlık ve köşelik bulunmamaktadır. Mihrabın yapılan bir incelenmesinde genel karakterinin XVII. Yüzyıla ait olabileceğini gösterdiği söylenmektedir (Parlak, 2011, s, 61). Böyle düz basit mihraplar; Bergama Harputlu Mescidi (M. 1809), Yozgat Musa Ağa Cami (M. 1800), Samsun Pazar Cami (1809?), Tire Alaybey Cami (M. 1817), Adana Memiş Paşa Cami (M. 1825), Bitlis Sultaniye Cami (M. 1828), Divriği Ahmet Paşa Camisi'nin (M. 1835) mihrapları düz ve oldukça sadedir. Şeyh Sinan Camisi'ne ait 1969 yılında çekildiği düşünülen siyah-beyaz fotoğrafta görülen perde motifi genellikle Barok Dönem özellikleri yansıtmakta olup böyle motifler geçtiğimiz yüzyıllarda yapılmışlardır. Bu motife ilişkin yakın çevrede Burdur İbrahim Çavuş Camii (M. 1790) mihrap nişinin üzerinde kalem işi ile yapılmış perde motifi bulunurken, Burdur'daki Burdur-Çavdır Eski Dengere Camii (17.-18. yüzyıl) ve Çeltikçi Hamidiye Camii (XIX. Yüzyıl) mihraplarında da kalem işi yapılmış perde motifleri görülür (Beyaz, 2020, s, 246).

Anadolu'daki camilerin mihraplarında sıklıkla kullanılan perde motifi örnekleri arasında Isparta Senirkent Hıdır Çelebi Camii (M. 1900-1901), Denizli'deki Acıpayam Yazır Camii (M. 1802-1803), Güney Belenardıç Köyü Camii (M. 1884) (Beyaz, 2020, s, 246), ve Akköy Yukarı Camii (M. 1877-1909), Kütahya Tavşanlı Kurşun Camii (M. 1871), Uşak Ulu Camii (15. yy), Uşak'taki Karaali Camii (XVI. yy), Kurşunlu Camii (XVI yy), Bodurluoğlu Camii (XVIII. yy'ın ikinci yarısı), Karaağaç Camii (XIX. Yy), Aliağa Camii (XIX. Yy), Zincirli Camii (XIX. yy) ve Cinbiz Camii (XX. Yy), İzmir'de Kemeraltı Camii (M. 1671), Bademli Kızılızade Mehmet Ağa Camii (M. 1811), Bergama Göçbeyli Merkez Camii (XIX. yy), Konya'daki Doğan Hisar Başköy Camii (XIX. yy), Çavundur Camii (M. 1764), Çataloğlu Camii (M. 1767- 1768), Konya Hacı Hüseyin Kabasakal Mescidi (M. 1816), Konya Araplar Ak Camii (M. 1907) gösterilebilir (Atasoy, 2022, s, 1769). Ayrıca Çeşme Memiş Ağa Cami (M. 1812) ve Mehmet Ağa Cami (M. 1842), İzmir Hacı Bey Camisi (Onarımı M. 1774) (Ürer,

2017, s, 218), İzmir Bergama Kulaksız Cami (M. 1803) mihrabında yanlara toplanmış perde motifi bulunması açısından bu arada sayılabilir. Burada Uşak Ulu Camii (XV. yy), Uşak'taki Karaali Camii (16. yy), Uşak Kurşunlu Camii (XVI. yy), yapımı daha eski tarihli camilerin Barok süslemeleri ihtiva etmesi, bunların sonradan onarım görmesinin kuvvetle muhtemel olduğuna işaret etmektedir. Bu camilerin yanı sıra Uşak Boduroğlu Cami, Uşak Karaağaç Cami, Uşak Aliağa Cami, Uşak Zincirli Cami, Uşak Cinibiz Cami (Gürsoy, 2015, s, 152-155) gibi camilerde de yer alan perde motifi geç tarihli bu yapıların genellikle XVIII-XIX. Yüzyıllara ait olmaları, kavsarası sade olan camilerin genellikle geç Osmanlı döneminde inşa edildikleri veya bu dönemde yenilenmiş olabileceklerini göstermektedir.

Minber

Camilerde yer alan minberler yapısal form olarak aynı biçimdedir ancak farklı malzemeden yapılmış ve farklı süsleme unsurlarına sahip olabilmektedir. Özellikle ahşap minberlerde ve özellikle minberin yan aynalık ve korkuluklarında bu farklılıklar daha fazla kendini göstermektedir. Şeyh Sinan Camisi'nde 1985 yılındaki onarım öncesi siyah-beyaz fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla, minber yan aynalıkların basit çitakari işçilikli, parmaklıklarının profilsiz ve sade olması fazlaca bir stil kritiği yapılmasını güçleştirmektedir. Buna benzer olarak çok geç dönemlerde yapılmış minberler arasında Burdur'da İbrahim Çavuş Camisi'nin eski minberinin yan aynalığını, Bolu Gerede Yıldırım Beyazıt Cami minberinin yan aynalığını bunun bir benzeri olarak sayabiliriz. Ayrıca minberin zemininde yer alan nişlerin hemen hemen tüm minberlerde karşımıza çıkan bir uygulama olduğu çok çeşitli örneklerden anlaşılmaktadır.

Bursa Kemerli

Bursa kemerli uygulaması yine çok sık kullanılan bir kemer tipi olup Bursa'da ortaya çıkmış olması nedeniyle bu ismi almış ve sonraki dönem ve yüzyıllarda yaygın olarak kullanılmıştır. Bu kemer tipi diğer sivil yapılarda olduğu gibi pek çok camide de karşımıza çıkmaktadır. Bursa kemerli uygulamasına sahip bazı camilerin sonradan esaslı bir onarım gördükleri anlaşılmaktadır. Bunlardan İzmir Kınık Uzun Cami Miladi (1613 yılda inşa edilmiş 1870 yenileme yapılmıştır), Karaman Ketenci Mescidinde (1838 yılında yeniden yaptırılmıştır) böyle kullanılmış Bursa tip kemerler görülmektedir. Örnekler daha da fazla çoğaltılabilir.

Tavan Alt Kaplaması

Harim kısmında tavan alt kaplaması, camini yağmurdan ve soğuktan korunması açısından sık yapılan bir uygulama olmaktadır. Ayrıca ahşap olan tavan alt kaplamaları çeşitli biçimlerde (boya ile ve çitakari süsleme gibi) süslenerek camilerin içerisine ayrı bir hava vermektedir. Çağdaş yapılardan tavan alt kaplamaları düz ahşap olanlardan XVIII. Yüzyıla ait bazı camiler şöyle sıralanabilir; Artvin Çayağzı Salih Bey Cami, Çanakkale Bayramiç Karşıyaka Cami, Yozgat Divanlı Köyü Cami, Tokat Zile Elbaşıoğlu Cami, Yozgat Musa Ağa Cami, Yozgat Kayyumzade Cami, Konya Aslanlı Kışla Cami aynı zamanda düz ahşap tavana

sahiptirler. Bazı kaynaklarda ahşap sütunlu camilerde yastıkların sahnları bölen ve mihraba dik uzanan ahşap hatılları, bu hatıllar da mihraba paralel uzanan ahşap kirişleri taşıdığı, kirişlerin arasında baklavalar meydana getiren çıtalar çakıldığı söylenmektedir (Akan, 2010, s, 43). Şeyh Sinan Camisi'nin 1985 onarımı öncesi fotoğraflarında harimin üstündeki tavanın çıtalarla baklavalar meydana getirdiği, kadınlar mahfilinin üzerinde ise kare formulu çitakari süslemelerin olduğu görülmektedir. Yapımı daha eski tarihlere dayandığı düşünülen Eğirdir Hızırbey Camisi'nde de tavan alt kaplaması böyledir ancak cami günümüze kadar XVIII. yüzyıl da dâhil olmak üzere pek çok onarım görmüştür. İç duvarların raspalanması sonucunda Barok motifler ortaya çıkartılmıştır. Dolayısıyla ahşap tavan alt kaplamalarının baklava dilimi süslemeleri son yüzyıllarda yapılmış olmalıdır. Anadolu'da ahşap sütunlu ve ahşap tavanlı camilerin yapımının XVII-XVIII ve XIX. yüzyıllarda da moda halinde devam ettiği, bu dönem yapılarının Ankara, Yozgat, Soma (Manisa), Aydın, Denizli, Burdur gibi merkezlerde örnekleri bulunduğu hususu kaynaklarda yer almaktadır. Bunlardan, Yozgat'taki 1788 tarihli Cevahir Ali Efendi Camisi, 1800-1801'de inşa edilen Başçavuşoğlu Camisi ve Çanakkale Babakale Ulu (Uysal, 2014, s, 1114) Cami böyle düz ahşap tavanlıdır (Deniz, 1988, s, 51).

Minarenin Karşılaştırılması

Antalya'daki minarelerle ilgili bir çalışmada; Antalya'nın merkez ve ilçelerinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait toplam 15 minarenin incelendiği, bunlardan 14 tanesinin klasik tarzda, birisinin de münferit tarzda olduğu hususu Handan Yerli tarafından yapılan bir çalışmada belirtilmiştir. Bu çalışmada; 6 Minarede inşa kitabesinin olduğu, Antalya'da minare mimarisinde kullanılan asıl malzemenin taş olduğu ve yedi minarenin bu şekilde taştan yapıldığı ifade edilmektedir (Yerli, 2011, s, 7-9). Antalya'da bulunan minarelerden 12 si camiye bitişik olarak inşa edilmiş olup, 8 tanesi caminin kuzeybatısında, 2 tanesi caminin kuzeydoğusunda, 1 tanesi de yapının güneybatısında yapıya bitişik olarak yapılmıştır. Caminin güneybatısına bitişik olarak yapılan tek minare Şeyh Sinan Camisi minaresidir. Minarenin bu konumu; depremde yıkılmış olabilecek yapının ilk tasarımında minaresinin bu konumda olması ve minarenin aynı konumunu muhafaza etmesi gibi bir hususu akla getirmektedir.

Bölgedeki diğer minarelerden; Alanya Gücüoğlu Camisi, Elmalı Toklular Mescidi, İskele Camisi, Müsellim Camisi, Demircikara Ali Camisi, Şarampol Camisi, Tekeli Mehmet Paşa Camisi, Akseki Ulu Cami, Şeyh Sinan Camisi'nin minaresinde olduğu gibi pabucu köşeleri pahlanmış üçgen formundadır. 15 minareden 14'ü tek şerefeli olarak inşa edilmiştir. Antalya Şarampol Camisi ile Antalya Şeyh Sinan Camisi minarelerinde gövdeden şerefeye geçiş ögesi aşağıdan yukarı doğru kademeli olarak çıkıntı yapan dört sıra halindeki taş kirpillerle sağlanmıştır. Bununla beraber Antalya Tekeli Mehmet Paşa Camisi gövdeden şerefeye geçiş aşağıdan yukarı doğru kademeli olarak çıkıntı yapan beş sıra halindeki taş kirpillerle

sağlanmıştır (Yerli, 2011, s, 10). Burada adı geçen Şarampol Camisi XX. Yüzyılın başında inşa edilmiş olup plan yönüyle Şeyh Sinan Camisi'nin bir benzeridir. Minarede de aynı durumun olduğu gözlenmektedir.

Antalya'da il merkezinde bulunan on minare klasik Osmanlı Dönemi minaresi olup, her yönüyle yaklaşık birbirine benzemektedir. Şeyh Sinan Camisi'nin minaresi; civarda bulunan Isparta Ulu Cami (yenilenmesi M. 1899?) çift bilezikli, Isparta Kavaklı Cami (M. 1783) çift bilezikli, Gelendost Abdülgaffar Camisi (M. 1878) minaresi aynı tipte çift bilezikli silindirik gövdelidir. Diğer illerde Sivas Yiğitler Camisi (M. 1795), Niğde Abdurrahman Paşa Camisi (M. 1747), Sivas Kabalı Camisi (M. 1803), Sivas Hacı Zahit Camisi (M. 1801), Sivas Said Paşa Camisi'nin (M. 1819–20) minareleri Osmanlı döneminde yapılmış olan silindirik gövdeli bu tipteki minarelerdendir. Minare gövdeleri genellikle bir bilezik ile başlayıp, şerefenin altında ikinci bir bilezik ile sonlanmaktadır. Antalya'da çift şerefeli örneğin bulunmadığı belirtilmektedir (Yerli, 2022, s, 1161).

Sonuç

Şeyh Sinan Camisi'nin kitabesi olmadığından ve yapım tarihi ile ilgili hakkında yazılı bir kaynağa rastlanmamış, var olan kaynaklarda burada yer alan türbedeki en eski tarihli kitabe esas alınmıştır. Türbedeki kitabe Hicri 999 Miladi 1591 tarihlidir. Camide giriş kapısının üzerinde, cephede daha önceki fotoğraflarında yuvarlak kemerli olduğu görülen kitabe boşluğuna benzer bir boşluk bulunmaktadır. Sonradan caminin isminin yazdığı metal bir levhayla kapatılan bu boşlukta eğer bir kitabe yer alsaydı daha önceki dönemlerde okunmuş olabilirdi. Başka bir yere konulmuş veya müzeye götürülmüş olsaydı kitabede ihtimaldir ki Şeyh Sinan'ın adı geçer ve belgelere yansımaları gerekirdi. Ayrıca kapının üzerindeki sonradan konulan metal levha kaldırıldığında Latin harfleri ve rakamlarıyla mermer üzerine kazınarak yapılmış "Yapılışı Tah. T. 1100" şeklinde bir yazı görülmüştür. Buradaki tahmini yapılış tarihi olarak Hicri 1100 rakamı görülmektedir. Bu levha sonradan buraya konulmuş olmalıdır. Ancak bu tarih bile XVII. yüzyılın sonunu yaklaşık olarak 1689-1690 yılını işaret etmektedir. Bu tarih de Evliya Çelebi'nin Antalya'ya ziyaretinden daha sonraki bir tarihtir.

Şeyh Sinan Camisi'nde kuzeydeki ana giriş eksenini mihrabı tam olarak karşılamamaktadır. Yani aksiyal eksende mihrapta biraz doğu yöne doğru bir kayma vardır. Kaymanın caminin ilk yapım tasarımında var olduğu düşünülmektedir. Bu durumu ustanın özgün mimarisi olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü aynı durum Demircikara Camisi'nde de söz konusudur. Şeyh Sinan Camisi'nde ana giriş kapısının sağında batı yönünde simetrik durumdaki penceresi, kadınlar mahfiline girişin yapıldığı kapı olarak düzenlenmiştir. Bir basamaklı merdivenle çıkılan kadınlar mahfiline açılan ahşap çift kanatlı kapının kapı kolu ile kanatlarının malzeme ve teknik açılarından incelemesinde günümüze yakın durumdaki malzeme ile yapılmış oldukları yani oldukça yeni oldukları görülmektedir. Harime açılan ana kapının her iki yanında

birer pencere açıklığı varken kapının batı yönündeki pencere açıklığının kadınlar mahfiline giriş kapısı olarak değerlendirildiğini söylemek kabildir. Bu kapı muhtemelen XX. Yüzyıl başlarında açılmış olmalıdır. Bu cephede Şeyh Sinan Camisi'nin zemin kattaki olası simetrisi bozulmuştur. Bunu teyit eden bir başka husus ise kadınlar mahfiline çıkan merdivenin batı yöndeki dışarıya açılan bir pencereyi de kapatması işlevsiz hale getirmesidir. Bu nedenle olmalı ki pencereye ahşap çift kanatlı bir kapak takılarak sabitlenmiş ve tamamen dışarıya kapatılmıştır.

Şeyh Sinan Cami, çok yakınındaki XVIII. Yüzyıla tarihlendirilen Demircikara Camisi ile hemen hemen aynı plan, aynı cephe ve iç düzeninde benzer malzeme ve teknikle yapılmış olması nedeniyle bu iki caminin aynı yıllarda inşa edilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Plan, cephe düzeni ve iç düzeni açısından diğer bazı camilerle karşılaştırıldığında da yine XVIII. Yüzyılda yapılmış olması düşüncesi hasıl olmaktadır. Minaresinin Antalya il merkezinde bulunan minarelerin konumlarıyla karşılaştırıldığında güney-batı yönde yer alması nedeniyle de bir istisna teşkil etmektedir. Bu durumda daha önce burada XVI. Yüzyılda yapılmış bir cami var idiyse de bunun yeri değişerek şimdiki konumunda yeniden inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir.

Bununla beraber caminin etrafında yapılabilecek bir kazı sonucunda, zor bir ihtimal dahi olsa eğer toprak altında kalmış bir kitabesi varsa ortaya çıkartılabileceği veya yapının doğu yönünde daha önceleri bir revak sırası olup olmadığı konusunun bu yönde yapılacak bir kazı neticesinde aydınlatılabileceği düşünülmektedir. Caminin XVIII. Yüzyıldaki olası planının yaklaşık şimdiki gibi olduğu tahmin edilmektedir. Muhtemelen XX. Yüzyıl başlarında iptal edildiği tahmin edilen üst katta iki, zemin katta bir penceresi bulunmaktadır. Özgün cephe düzeninin bozularak kuzey ve doğu cephesindeki bazı pencerelerin iptal edilerek kuzeyde alt penceresinin kapı olarak değerlendirilmesi, kuzey ve doğu yönde üst kattaki birer pencerenin dışarıya kapatılmasında statik ve diğer yönlerden bir mahsur olmayacağı düşünülerek yapılmış olmalıdır. Güney duvarındaki pencere ve mihrabın doğu yöne kayması özgün planında var olan bir uygulama olmalıdır. Güney duvarındaki bu asimetrik duruma ilişkin olarak Demircikara Camisi'nde de aynı durumun olması bunun ustaların uyguladıkları bir mimari tarzı (üslubu) olarak kabul etmemize neden olmaktadır. Türbenin içerisindeki sandukanın üzerindeki ve baş taşının üzerindeki kalın yağlı boya tabakası kaldırılabilirse, türbede defnedilen zatın kimliğine ilişkin daha fazla bilgi edinmek mümkün olacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akan, A. E. (2010). Tarihi Ahşap Sütunlu Camilerin Sonlu Elemanlar Analizi İle Taşıyıcı Sistem Performansının Belirlenmesi. *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi*, Cilt 2(1), 41-54.
- Aktürk, A. (2021). *Geçmişten Günümüze Muratpaşa Camileri*. TDV Yayınları.
- Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2012a). Komisyon. *Dünden Bugüne Antalya*. 2. Cilt. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2012b). Komisyon. *Dünden Bugüne Antalya*. 2. Cilt, Antalya Valiliği. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Arıkan, Z. (1989). Evliya Çelebi'nin Elmalı-Alanya Yolculuğu. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, 185-213.
- Armağan, A. L. (2004). XVI. Yüzyılda Antalya'da Dini – Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, (36), 11-34.
- Armağan, A. L. (2005). 16. Yüzyılda Antalya. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, 93-111.
- Atasoy, S. (2022). Burdur Kemer'deki Ahşap Direkli ve Süslemeli İki Cami. *İdil*, 100, 1755-1772.
- Bayraktar, D. (2019). Antalya ve Çevresinde Tarihsel Dönem Depremlerinin Antik Yapılara Etkisinin Araştırılması. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Sayı 7, 352-368.
- Bayramoğlu Alada A. (2008). *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. Sümer Kitabevi. 1. Baskı.
- Beyaz, D. (2020). *Burdur Merkezde Yer Alan Camiler*. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Denizli. Tez No: 634725
- BOA, İbnülemin Vakıf (İE. EV), 58/6391 (26.10.1136).
- Böcüzade, S. S. (2012). *Isparta Tarihi*. (Haz. Hasan Babacan). Isparta Valiliği.
- Bulut, C & Yavuzçehre, S. (2021). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyokültürel Yapısı İle Mahalle. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 281-301.
- Çelik, Z. (2002). *Antalya ve Çevresindeki Geç Dönem Osmanlı Yapıları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- Dayar, E. (2020). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi. *METU JFA*, Sayı 37(2), 59-84.

- Deniz, B. (1988). Aksaray'da (Niğde) Ahşap Sütunlu İki Köy Camii. *Sanat Tarihi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 4, 19-56.
- Duymaz, A., Ş. (2017). Antalya-Merkez Şarampol/Osmaniye Camii, *History Studies*, Sayı 9, 21-44.
- Emecen, F. (1991). "Antalya", TDVİA, 3. Cilt, İstanbul, 232-236.
- Gürsoy, E. (2015). Uşak'ta Perde Motifli Mihraplar. *The Journal of Academic Social Science*. Yıl: 3, Sayı: 10, 146-157.
- İnce, K. (1995). *3. Selim- 4. Mustafa ve 2. Mahmud dönemi (1789-1839) Osmanlı cami ve mescidleri*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Tez No: 42442
- İstek, G. (2019). 17. ve 20. Yüzyıllar Arasında Arşiv Belgelerine Yansıyan Antalya Medreseleri. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, Sayı 23 (1), 103-125.
- Karaca, B. (1997). *XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*. Doktora Tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Samsun. Tez No: 61606
- Köşklü, Z. (2003). Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4(2), 91-124.
- Maarif Vekaleti, (1935). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. IX. Cilt, İstanbul Devlet Matbaası.
- Parlak, B. (2011). *Antalya Cami ve Mescitlerinde Yer Alan Mihraplar*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri. Tez No: 285976
- Sezen, Z., N. (2006). Antalya'da Demircikara Camii. *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 50-55.
- Sezer, C. (2014). 1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, 17-34.
- Söğütlü, C., Döngel N., & Togay A. (2014). İmran Döngel, İstanbul'da Bulunan Mimar Sinan Eseri Cami Ahşap Kapı ve Pencere İç Kepenklerinin Malzeme, Boyut, Süsleme ve Yapım Tekniği Açısından İncelenmesi. *Politeknik Dergisi*, Cilt 17(2), 49-57.
- Şahin, M., K. (2008). Merzifon'da Günümüze Gelemeyen Üç Yapı: Kara Mustafa Paşa Çeşmesi, Dedeoğlu Camisi ve Çeşmesi. Uluçam Armağanı (Ed. Ali Boran, Osman Aytekin, Mehmet Top), Van Çevre ve Kültür Derneği Yayınları No:1, Baskı Uyum Ajans.
- Turfan, K. (1955). Eski Eserler Genel Müdürlüğü Uzmanı. Eski Eser Fişi.
- Uysal, Z. (2014). 18. Yüzyıldan Ahşap Direkli İki Cami. *Turkish Studies*, Volume 9/10, 1107-1123.
- Ülkü, O. (2016). Osmanlı Mimarisinde Manzara Resimleri Süslemeciliği Bağlamında Koçarlı-Cincin Köyü Cihanoğlu Hacı Abdülaziz Efendi Camii Duvar Süslemelerinin Değerlendirilmesi. *STD* 25, 277-293.

Ürer, H. (2017). İzmir Tarihi Kent Merkezinde Bulunan Cami ve Mescitlerden Örnekler. *TÜBA-KED* (16), 179-243.

Yerli, H. (2011). *Antalya Minareleri*, Erciyes Üniversitesi, BAP Projesi, Kayseri.

Yerli, H. (2022). Antalya Minarelerinin Mimari Açından Değerlendirilmesi. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı 5 (8), 1151-1170.

Yılmaz, L & Tuzcu, K. (2003). Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri. SOTA, Turkestan and Azerbaijan Research Centre, Haarlem- Netherlands.

Yılmaz, L. (2002). Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar). Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yüksel A., E. (2016), Ankara Camii ve Mescidlerinde Ankara Üslubu. *Tarih ve Gelecek Dergisi* 2(1), 158-177.

Zillioğlu, M. (1971). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi. XIII*, (Yay; Zuhuri Danışman), Danışman Yayınevi.

İnternet Kaynakları:

<https://burdur.ktb.gov.tr/TR-155558/ulu-cami.html>

Kaynaklarda Yararlanılan Kurumlar:

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

Vakıflar Antalya Bölge Müdürlüğü Arşivi

Cizimler Listesi

Çizim.1: XVI. Yüzyılın 2. Yarısında Mahalleler (Dayar, 2020, s, 61)

Çizim.2: XVIII. Yüzyıl Ortalarında Mahalleler (Dayar, 2020, s, 61)

Çizim.3: Şeyh Sinan Camisi İmar Paftası (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)

Çizim.4: Caminin Zemin ve Mahfil Kat Rölöve Planı (VGM Arşivi)

Çizim.5: Caminin Kesit ve Cephe Düzeni (VGM Arşivi)

Çizim..6: Şeyh Sinan Camisi Planı (Çelik, 2002, Çiz.3)

Çizim.7: Demirci Kara Ali Camisi Planı (Çelik, 2002, Çiz.5)

Çizim.8: Aydın Koçarlı Cihanoğlu Cami XVIII. Yy. (İnce, 1995, Plan 60)

Çizim.9: Aydın Koçarlı Cincin Cami Yapım T. 1795 (Ülkü, s. 280)

Fotoğraflar Listesi

Foto 1: Şeyh Sinan Camisi'nin Giriş Cephesi (VGM Arşivi)

Foto 2: Şeyh Sinan Camisi'nin Güney-Doğu Cephesi (VGM Arşivi)

Foto 3: Kuzey Cephenin Genel Görünümü

Foto 4: Kuzey Cephede Pencerenin Kapı Olarak Açılması

Foto 5: Kuzey Cephede Ana Giriş Kapısı (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)

- Foto 6: Ana Giriş Kapısı Detayı (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 7: Harim Güney (Kible) Cephesi (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 8: Harim Kuzey (Giriş) Cephesi
- Foto 9: Minber Yan Aynalıkları ve Korkulukları (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 10: Minber Kapısı (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 11: Tavan Alt Kaplaması ve Dikme Yastıkları (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 12: Tavan Alt Kaplaması Genel Görünüm (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 13: Minarenin Kaidesi
- Foto 14: Minarenin Gövdesi
- Foto 15: Demircikara Cami Kuzey Cephe (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 16: Demircikara Cami Güney-Batı Cephe (VGM Arşivi)
- Foto 17: Demircikara Cami Harimi Güney Cephe (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 18: Demircikara Cami Harim Kuzey Cephe (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 19: Demircikara Mihrap (VGM Arşivi)
- Foto 20: Demircikara Tavan Alt Kaplaması (Detay) (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 21: Mahfile Çıkan Merdiven Merdiveni (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 22: Demircikara Cami Minaresi (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 23: Demircikara Cami Minaresi'nde Tarih (Çekim. Mimar Özlem Durmaz Kaya)
- Foto 24: Burdur Elmacık Köyü Cami Kadınlar Mahfili (Atasoy, 2022, 1765)
- Foto 25: Burdur Ulu Cami Kadınlar Mahfili <https://burdur.ktb.gov.tr/TR-155558/ulu-cami.html>